

دانشگاه مجازی المصطفیٰ صلى الله عليه وآله

معاونت پژوهشی و تولید

گزارش نشست علمی پژوهشی

عنوان نشست	بررسی فقهی سوء ظن
موضوع نشست	فقهی
سخنران	حجت الاسلام دکتر امیر امینی (عضویت علمی و مدیر گروه فقه اسلامی دانشکده مجازی)
زبان ارائه	فارسی
زمان برگزاری	۲۷ دی ماه ۱۴۰۰
مکان برگزاری	استودیو طبقه سوم دانشگاه مجازی
تعداد شرکت کنندگان	۵۵ نفر آنلاین
لینک دسترسی به محتوای نشست	https://live.mou.ir/pjd6n63afuuf/

متن نشست

بسم الله الرحمن الرحيم

بی‌طرفی و مسؤلیت اخلاقی

این نشست علمی در تاریخ ۲۷ دی ماه ۱۴۰۰ به همت معاونت پژوهش دانشگاه مجازی و گروه علمی فقه و معارف اسلامی برگزار گردید.

در زیر گزارشی از اهم موضوعات ارائه شده در این نشست علمی که بسیار کاربردی بود و مورد استقبال مخاطبان قرار گرفت، ارائه می‌گردد:

در ابتداء جلسه استاد محترم به مفهوم شناسی واژه ظن پرداختند و اشاره نمودن که :

ظن، اسم است برای آنچه که از نشانه و اماره‌ای حاصل می‌شود؛ هر وقت آن نشانه قوی باشد، ظن به علم منتهی می‌شود و هر وقت نشانه به صورت جدی ضعیف شود، از توهم تجاوز نمی‌کند.

استاد محترم در بخش دیگری از سخنان خود مطلب دوم، یعنی حکم حالت علم و وهم را بیان نمودند و اظهار داشتند که در حالت علم ممکن است وظیفه چشم پوشی، یا نهی از منکر و یا و اما در حالت دوم دلیلی بر حرمت وجود ندارد اما در مورد حالت سوم که ظن است بحث می‌کنیم.

در ادامه جلسه انواع سوء ظن مطرح شد

انواع سوء ظن

یک. سوء ظن به خدا

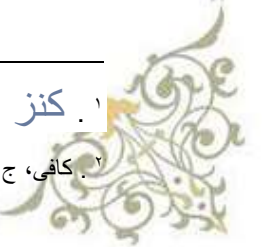
أَكْبَرُ الْكِبَائِرِ سُوءُ الظَّنِّ بِاللَّهِ^۱

الف) ازدواج نکردن از ترس فقر

امام صادق علیه السلام فرمود: مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَقَدْ آسَأَ بِاللَّهِ الظَّنَّ^۲. کسی که از ترس مخارج زندگی، ازدواج نکند به خداوند سوء ظن برده است.

۱. کنز العمال، متقی هندی (۹۷۵ ق): ح ۵۸۴۹.

۲. کافی، ج ۵، ص ۳۳۰.

زیرا خداوند در قرآن می فرماید: **إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يَغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ** اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی نیاز می سازد؛ خداوند گشایش دهنده و آگاه است.

افرادی که از دادن خمس و زکات و صدقات دیگر دریغ می ورزند، به نوعی سوء ظن به وعده های الهی دارند. و فکر می کنند اگر خمس و زکات بدهند فقیر می شوند.

ب) بخل ورزیدن

علی علیه السلام فرمود: **الْبُخْلُ بِالْمَوْجُودِ سَوْءُ الظَّنِّ بِالْمَعْبُودِ** بخل ورزیدن به آنچه (در دست انسان است) بدگمانی به خداوند است.

و در سخن دیگر می فرماید: **إِنَّ الْبُخْلَ وَالْجُبْنَ وَالْحِرْصَ غَرَائِزُ شَتَّى يَجْمَعُهَا سَوْءُ الظَّنِّ بِاللَّهِ**^۶
 بخل، ترس و حرص غرایز گوناگونی هستند که در بدگمانی جمع می شوند.

ج) رزق و روزی

یکی از نمونه های سوء ظن به خدا بدگمانی به رزاقیت خداوند است. مانند کسی که وقتی پول نداشته باشد، زود ناامید می شود و فکر می کند این خود اوست که تا به حال مخارج زندگی اش را به دست می آورده. یا اگر سرپرست کودکی از دنیا برود برخی می گویند چه کسی رزق این کودک را می رساند؟ یا اگر شخصی صاحب چند فرزند باشد برخی از مردم او را مورد عتاب قرار داده و می گویند چه کسی رزق آنان را می رساند؟ در حالی که خداوند در قرآن به کفایت از رزق هر موجودی تصریح نموده است.^۷

د) به رحمت و مغفرت خدا

ناامیدی از رحمت خداوند نمونه دیگری از سوء ظن به خداست:

وَلَا تَيَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ^۸

از رحمت خدا نومید نشوید که از رحمت خداوند جز کافران نومید نمی شوند.

ه) به عدالت خدا

۳. نور / ۳۲.

۴. سبأ / ۳۹؛ بقره / ۲۴۵.

۵. غررالحکم، ص ۲۹۳.

۶. مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۲۹؛ بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۶۰۳.

۷. هود / ۶؛ ذاریات / ۵۷.

۸. یوسف / ۸۷.

سوء ظن نسبت به عدالت خدا در تفاوت ها، مصائب، بلاها و.. که اگر خداوند عادل است، چرا عده ای در ناز و نعمت و عده ای در فقر و نعمت اند، عده ای در سلامت و عده ای در بیماری و بلایند و..

دوم: سوء ظن به مردم

مرحوم نراقی نقل می کند: روزی پیامبر(ص) در حال صحبت با یکی از همسرانش بود که یکی از صحابه را در حال عبور دید، پیامبر به او رو کرد و خواست نزدیک شود بعد فرمود این همسر من است شخص در جواب ایشان گفت ما نسبت به شما بد فکر نمی کنیم پیامبر فرمود شیطان از شما قوی تر است از همین جا که رد بشوی القای ظن می کند و بر تو مسلط می شود.

مطلب چهارم: متعلق سوء ظن

متعلق سوء ظن یا قول افراد است و یا نوشته آنها و یا افعال آنها.

مطلب پنجم: سوء ظن مطلقا ممنوع و لیکن حسن ظن مشروط به دو شرط

شرایط جریان حسن ظن

شرط اول:

حمل بر صحت درباره همه انسانها جریان ندارد، بلکه تنها در حیطة مؤمنان یا به طور اعم، همه مسلمانان مطرح است، چنان که در روایات تعبیر «اخیک» آمده و کنایه از برادر دینی است. باز در روایاتی تعبیر «مسلم» آمده و حرمت بدگمانی به مسلمانان در ردیف حرمت ریختن خون و بردن آبروی او قرار داده شده است.

شرط دوم:

حمل بر صحت در صورتی است که فساد بر زمانه و اهل زمان مستولی نشده باشد و ستم در میان مردم رواج پیدا نکرده باشد، و گرنه انسان باید جانب احتیاط را رعایت کند و زودباور نباشد. البته نمی توان فعل حرام را به اشخاص نسبت داد؛ ولی نباید ساده لوح بود و همه جا آثار صحت را بر افعال مردم مترتب کرد. علی (علیه السلام) می فرماید: هرگاه بر زمان و اهل زمان صلاح و پاکی مستولی شد و در چنین حالی شخصی به دیگری بدگمان گشت، آن هم بدون آنکه کار زشتی از او دیده باشد، در حق او ستم روا داشته و هرگاه زمانه و اهل آن را فساد و ناپاکی فرا گرفت و کسی به دیگری حسن ظن پیدا کرد بداند که فریب خورده است.

در روایت محمد بن هارون از امام هفتم (علیه السلام) آمده است: هر زمان که ستم و ناحق بر حق غلبه کرد جای خوشبینی و حسن ظن نیست، جز آنکه یقین به صلاح شخص پیدا شود.

مطلب ششم: دلیل حرمت سوء ظن

یکی از مستندات این حکم آیه **(اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ)** است.

نکته اول:

منظور از «کثیرا من الظن» گمان‌های بد است که نسبت به گمان‌های خوب در میان مردم بیشتر است. از این رو، تعبیر به کثیر شده، وگرنه حسن ظن نه تنها ممنوع نیست، بلکه نیکو است.

نکته دوم: وجه حرمت تمام سوء ظن ها حتی موافق با واقع

از کثیری گمان‌ها در آیه (یا ایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیرا من الظنّ إنّ بعض الظنّ إثمٌ)^۹ نهی شده است و در مقام تعلیل می‌گوید؛ زیرا برخی از گمان‌ها گناه است. این تفاوت تعبیر ممکن است برای این باشد که برخی گمان‌های بد مطابق با واقع است و برخی مخالف واقع است؛ آن که مخالف واقع است، مسلماً گناه است و وجود همین گناه، کافی است که از همه بپرهیزد.

نکته سوم: مصادیق سوء ظن در آیه

حداقل سه مصداق برای این ظنون مطرح است:

* یکی ظن در اثبات واقعیات که در علم اصول در مبحث حجج بحث می‌شود،

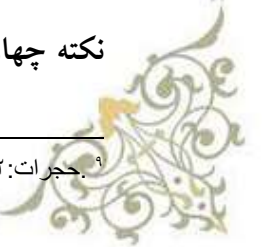
* یکی ظن در روابط میان فردی که این قدر متیقن است و آیه آن را می‌گوید که نگاه انسان‌ها به یکدیگر و ارزیابی‌شان از یکدیگر است. گفتیم دومی قدر متیقن آیه است.

* امر سوم؛ ظن سوء به خداوند تبارک و تعالی است،

قدر متیقن از **(اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ)**، ظن سوء در روابط اجتماعی است، بافت و سیاق آیه این است،

شواهدی که می‌شود برای این احتمال آورد عبارت است از سیاق، صدر و ذیل آیات سوره حجرات در روابط میان انسان‌ها است **(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)**، **(فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ)**، **(وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ)**، **(وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا)**، **(وَلَا تَجَسَّسُوا)**

نکته چهارم: دلالت آیه بر حرمت دو نوع از سوء ظن

مصادیق سوء ظن عبارتند از:

الف) «عقدالقلب» علی سوء الشخص، این که در قلبش باور بکند و بنای بر این بگذارد که این رفیقش فرد خطاکاری است در حالی که دلیلی ندارد.

ب) امر درونی خود را ابراز کند به یک چیزی که در آن تنقیص شخص است، مانند: استهزا.

ج) خطوط باطنی و ذهنی، بدون اینکه آن را در ذهن خود باقی بگذارد و فرد را خطاکار پندارد.

به طور قطع مورد سوم حرام نیست زیرا جلوگیری از خطور ابتدایی در ذهن فرد مقدور ما نیست و انسان مکلف به غیر مقدور نمی شود.

و لیکن دو قسم دیگر در توان ما هست لذا اطلاق آیه شامل هر دو مورد می شود مگر اینکه گفته شود که آیه منصرف به موردی است که بر سوء ظن ترتیب اثر داده شود، لذا آیه شامل مورد دوم نمی شود.

در این صورت باید سراغ ادله قاعده و اصل صحت برویم که برگرفته از روایات است

در اصول کافی از امیرالمؤمنین علی علیه السلام، نقل شده است که آن حضرت فرمودند: «ضع امر اخیک علی احسنه حتی یاتیک ما یقلبک عنه و لاتظنن بکلمه خرجت من اخیک سوء و انت تجد لها فی الخیر سیلا»؛ یعنی کار برادر دینی خود را به بهترین وجه تاویل کن تا آنگاه که از او رفتاری آید که باورت را دگرگون کند و نیز به گفتار برادرت تا وقتی که تفسیر نیک می توانی کرد، گمان بد مبر».

در روایتی دیگر از امام صادق علیه السلام، وارد شده است که به محمد بن فضل فرمود: «یا محمد کذب سمعک و بصرک عن اخیک و ان شهد عندک خمسون قسامه انه قال و قال لم اقل و صدقه و کذبهم: یعنی گوش و دیده ات را در مورد برادر خویش، تکذیب کن، اگر پنجاه نفر بگویند که وی چنان گفت او بگوید من نگفته ام، سخن وی را درست پندار و آن دیگران را باور مکن».

در روایت با این جمله آمده است: «اطلب لأخیک عذراً» می گوید برو آن محمل را پیدا کن؛ یعنی تکلیف می کند که نگاهت نسبت به آن فعل، نگاه بدبینانه نباشد و یک محمل خیری برایش پیدا کن و ذهنت را از سوء ظن به سمت حسن ظن منتقل کن.

اشکال

الف) اختیاری نیست

ب) در حدیث رفع حکم تکلیفی آن برداشته شده است.

بررسی فقهی سوء ظن

سخنران علمی

حجت الاسلام دکتر امیر امینی

عضو هیئت علمی جامعه المصطفی و مدیر گروه فقه و معارف اسلامی دانشگاه مجازی

نشانی شرکت در جلسه

live.mou.ir/research

دوشنبه - ۲۷ دی ۱۴۰۰

ساعت ۱۰:۰۰

دانشگاه مجازی المصطفی

همراه با اعطای گواهی نامه

